МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Конституційне право»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Аеронавігація

за темою 10 - Глава держави у сучасних країнах

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _30.08.22 р. № 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _22.08.22_ № 1

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від _29.08.22_р. № 8

Розглянуто на засіданні циклу соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 10.08.2022 № 1

Розробники: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор філософії, спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В.
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних наук Латишева В.В.

План лекції:

1. Поняття та види глави держави. Порядок заміщення посади глави держави.
2. Функції та компетенція глави держави.
3. Припинення повноважень глави держави.
4. Конституційно-правовий статус Президента України.

Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 р. № 474-XIV (в ред. Закону від 18 березня 2004 р. № 1630-IV). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1630-15
3. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр
4. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. Харків: Право, 2014. 376 с.
5. Державне право зарубіжних країн. Особлива частина: навч. посіб. / Л.Д. Варунц, А.В. Войціховський, Т.І. Гудзь та ін. Харків: ХНУВС, 2011. 292 с.
6. Закоморна, К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.
7. Коломієць Ю.М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посібник. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 211 с.
8. Конституционное право зарубежных стран: учебник / И.О. Бондаренко, Д.Е. Волкова, Д.Я. Гараджаев та ін. Харьков: Право, 2015. 848 с.
9. Конституції зарубіжних країн: Навч. посіб. / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.
10. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин та ін. Харків: Право, 2016. 345 с.
11. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2017. 369 с.
12. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін. Харків: Право, 2015. 328 с.
13. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
14. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
15. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.

16. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країни: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Допоміжна:

1. Авксентьєва Т. Інститут Президента України як фактор політичної стабільності та загальнонаціонального порозуміння // Інститут Президента України в системі державної влади України: матер. наук. конф. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014.

2. Батанов О.Б. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 114-119.

3. Бруслик О.Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II (стаття друга). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 254-265.

4. Варунц Л.Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 28-31.

5. Задорожня Г.В., Задорожний Б.Ю. Нормотворча компетенція глави держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2017. Вип. 42. С. 40-43.

6. Конституційні аспекти розподілу повноважень у системі вищих органів державної влади України. Київ: НІСД, 2015. 27 с.

7. Ленігевич Б. Вплив Інституту Президентства на ефективність діяльності органів влади. *Науковий вісник*. 2016. Вип. 16/17 «ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ». URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Lenigevych.pdf

8. Ленігевич Б.В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державноуправлінські студії*. 2017. № 1. С. 1-4.

9. Манюк П.Т. Право вето Президента України у контексті правової охорони Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 87-89.

10. Мартинюк Р. Інститут імпічменту в Україні: вади вітчизняної моделі. *Право України*. 2008. № 2. С. 105-108.

11. Мартинюк Р. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України*. 2011. № 1. С. 200-209.

12. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 66-75.

13. Олеськів І. Становлення в Україні інституту президентства. *Юридична Україна*. 2006. № 3. С. 23-26.

14. Перерва Ю.М. Еволюція законодавчого процесу: зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 18-22.

15. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. URL: http://www.viche.info/journal/4404.

16. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні: Монографія. Харків: Ксилон, 2001.

17. Скрипнюк О., Федоренко В. Правотворчість Президента України та її нормо-проектне забезпечення: питання теорії і практики. *Право України*. 2011. № 2. С. 168-180.

18. Скрипнюк О., Федоренко В. Правотворчість Президента України та її нормо-проектне забезпечення: питання теорії і практики. *Право України*. 2011. № 3. С. 175-187.

19. Сухонос В. В. (мол.) Імпічмент як спосіб припинення повноважень глави держави: конституційний та політико-правовий аспекти. *Правовий вісник Української академії банківської справи.* 2014. № 1. С. 3-6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_1_3

20. Сухонос В.В. (мол.) Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2013. №1(7). С. 1-14.

21. Цимбалістий Т. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства.* 2017. № 2. С. 51-55. URL: http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. http://portal.rada.gov.ua/ – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. http://www.ac-rada.gov.ua – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. http://www.ccu.gov.ua – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. http://www.kmu.gov.ua/control/ – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. http://www.ombudsman.kiev.ua – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. http://www.president.gov.ua/ – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. http://www.rainbow.gov.ua – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Поняття та види глави держави. Порядок заміщення посади глави держави.

Глава держави – це конституційний орган і водночас вища посадова особа держави, що представляє державу ззовні і всередині країни, символ державності народу. В сучасному світі – це монарх у монархії чи президент у республіці. Головна відмінність між ними в порядку заміщення посади глави держави.

У сучасних спадкоємних монархіях посада глави держави заміщається в порядку престолонаслідування. Він встановлений або в тексті конституції держави (Бельгія, Іспанія, Нідерланди), або в окремому тексті, складовій частині конституції (Данія, Швеція, Великобританія).

Зараз використовуються три основні системи престолонаслідування:

1) *салічна* – посаду глави держави може займати тільки особа чоловічої статі;

2) *кастильська* система – при відсутності прямих спадкоємців – чоловіків, королівський престол може зайняти і жінка;

3) *датсько–шведська (скандинавська)* система – престол можуть успадковувати як чоловіки, так і жінки в порядку старшинства.

Король, що законно успадковував посаду глави держави, виконує свої обов'язки довічно. Однак у конституціях більшості європейських монархій передбачена можливість відсторонення монарха від виконання своїх обов'язків у випадку виявлення нездатності до управління державою. Як правило, після того, як монарх буде здатний виконувати свої обов'язки, він може бути відновлений у своїх правах. В усіх цих випадках відповідне рішення приймає парламент.

Як виняток, порядок заміщення посади монарха може передбачати і його обрання.

Питання про заміщення вакантної посади глави держави вирішує родина вибулого монарха. Новим монархом може бути обраний будь-який член родини – не обов'язково старший син. Відповідно до арабської, мусульманської традиції посаду глави держави ні в якому разі не може зайняти жінка. Обраний монарх здійснює свої повноваження довічно.

В Малайзії та ОАЄ, які є федеративними державами, існує виборна монархія. Глава держави – монарх – обирається терміном на 5 років монархами областей (князівств) із свого середовища.

Таким чином, спадковість посади монарха є загальним, але не абсолютним правилом порядку заміщення посади монарха. Головна особливість процесу заміщення посади монарха – це та обставина, що в ньому не бере участь народ чи його представники. У той же час участь народу чи представницького органа завжди має місце в процесі заміщення посади президента при республіканських формах правління. Посада президента завжди виборна і його повноваження обмежені визначеним терміном, за винятком президентів деяких єдиновладних республік.

Порядок виборів (обрання) президента. Президенти при республіканських формах правління обираються населенням країни шляхом прямих або непрямих виборів.

Існують різні **способи обрання президента:**

1) всенародне голосування;

2) голосування спеціальної колегії виборців;

3) голосування в парламенті;

4) обрання президента спеціальною виборчою колегією, яка створюється на основі парламенту.

Позапарламентський спосіб обрання президента характерний для президентських та напівпрезидентських (змішаних) республік, парламентський спосіб – для парламентських республік.

Прямі вибори президента характерні для президентських і частини змішаних республік (наприклад, Фінляндія); в окремих випадках прямі президентські вибори проводяться в парламентських республіках (наприклад, в Австрії). При виборах президента використовуються ті ж процедури, що і при виборах депутатів парламенту. Вибори відбуваються по територіальних виборчих округах на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні. Порядок виборів президента звичайно передбачений окремими виборчими законами, загальні положення встановлюються конституціями.

Непрямі вибори президента (голосування спеціальної колегії виборців). Такі вибори передбачені в США. Кожен штат США у встановленому його законодавчими зборами порядку обирає виборців у кількості, рівній загальному числу сенаторів (членів верхньої палати парламенту – Конгресу США – від кожного штату по 2 особи) і представників (депутатів нижньої палати парламенту), яких цей штат має право посилати в Конгрес. Призначена колегія виборців у кожнім штаті бере участь у виборах президента США.

Обрання президента парламентом (Угорщина, Чехія, Туреччина, Греція). Для першого тура виборів необхідна кваліфікована або абсолютна більшість голосів, але враховуючи значну кількість кандидатів, такий результат має місце дуже рідко. В наступних турах вимоги знижуються, але належність кандидатів до різних партій призводить до того, що проводиться 10-15 турів.

Обрання президента спеціальною виборчою колегією, яка створюється на основі парламенту. В ФРН Федеральний президент обирається Федеральними зборами, до складу яких входять члени бундестагу (нижньої палати парламенту) і рівна їм кількість представників від ландтагів земель. Обраним вважається кандидат, який отримає абсолютну більшість голосів.

2. Функції та компетенція глави держави.

Конкретні повноваження глави держави залежать від тієї чи іншої форми правління. Незалежно від форми правління глава будь-якої держави, як монарх, так і президент, здійснює представницькі функції, помилування злочинців, найчастіше є головнокомандуючим збройними силами, бере участь у законодавчому процесі.

При цьому представницькі функції полягають у тому, що глава держави представляє державу усередині країни і за кордоном. Усередині країни він від імені держави проводить нагородження, присвоює почесні звання. На міжнародній арені акредитує послів іноземних держав і призначає послів в інші країни; веде міжнародні переговори і підписує міжнародні договори.

Участь глави держави в законодавчому процесі полягає у тому, що глава держави, як правило, підписує закони, прийняті парламентом, має право вето, є суб’єктом законодавчої ініціативи.

Важливі повноваження має глава держави у сфері державного управління. Ці повноваження можна розшифрувати так: глава держави, так чи інакше, бере участь у призначенні уряду й у його відставці, тобто у формуванні виконавчої влади. Це право може бути реальним або номінальним.

Повноваження глави держави, які є практично в будь-якого глави держави, – це право видання різних нормативних і ненормативних (які мають персональний характер) актів. Право видання актів – самостійна діяльність (функція) глав держави, тому що їхні акти за природою мають підзаконний характер. У низці випадків акти виконавчої влади, у тому числі акти глави держави, можуть мати законодавчий характер.

Важлива група повноважень належить главі держави у сфері правосуддя або в судовій сфері. До них належить призначення на вищі судові посади, хоча це може бути віднесене також до сфери державного управління.

Є важлива група відносин, які йменують повноваженнями глави держави у сфері особистого статусу. Йдеться про повноваження, що стосуються окремих громадян. Це нагородження орденами й медалями, присвоєння різних звань, надання громадянства.

У ряді країн законодавство надає главі держави право запровадження або призначення надзвичайного стану. Таким чином, можна виокремити групу повноважень, які можна назвати повноваженнями у сфері надзвичайних ситуацій, або надзвичайними повноваженнями глави держави.

3. Припинення повноважень глави держави.

Термін повноважень президента обмежений при будь-якому варіанті виборів і складає, зазвичай, 4–5 років. Конституції багатьох країн обмежують можливість повторного обрання тієї самої особи на посаду президента.

Повноваження монарха можуть бути припинені лише в результаті його смерті або якщо він зрікається престолу.

Повноваження президента зазвичай припиняються у випадку закінчення терміну повноважень та з моменту вступу на посаду знов обраного президента. Але у конституціях зарубіжних країн передбачені випадки дострокового припинення повноважень президента: у разі смерті, відставки, зміщення з посаду за допомогою застосування процедури імпічменту, неможливість виконувати обов'язки у зв'язку із станом здоров'я.

У разі дострокового припинення президентом своїх повноважень їх виконують віце-президент (якщо така посада є), голова однієї з палат парламенту або всього парламенту (у разі, якщо парламент однопалатний), голова уряду. Повноваження особи, яка виконує обов'язки президента, обмежені і носять тимчасовий характер.

4. Конституційно-правовий статус Президента України.

За Конституцією, Президент України є главою держави і виступає від її імені (ч.1 ст.102). У структурній організації Української держави Президенту належить особливе місце, оскільки він уособлює державу, виступає від її імені

й забезпечує узгоджене функціонування всього державного механізму. Президент України структурно не належить до жодної з гілок влади, однак функціонально тяжіє до виконавчої, маючи значні важелі впливу на всі ланки державного апарату.

Президент України обирається на 5 років громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Обрання однієї особи на більш як два терміни поспіль не допускається.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день проведення виборів досяг віку 35 років, має право голосу, постійно проживає в Україні протягом останніх 10 років та володіє державною мовою. Не можуть бути висунуті претендентами на кандидатів у Президенти України громадяни, які перебувають у місцях позбавлення волі або мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Новообраний Президент вступає на пост не пізніш як через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради. Президент, обраний на позачергових виборах, складає присягу в 5-денний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

Президент України має виконувати свої повноваження тільки особисто і не може передавати їх іншим особам або органам. Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Свої обов'язки Президент виконує до вступу на пост новообраного Президента. Проте, Конституція України (ст. 108) передбачає можливість дострокового припинення повноважень Президента в разі: 1) відставки; 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 3) усунення з поста в порядку імпічменту; 4) смерті.

У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання його обов'язків на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає *укази* і *розпорядження,* які є обов'язковими до виконання на території України. Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5,18, 21, 23 ст. 106 Конституції України, потребують контрасигнації: вони скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

Відповідно до ст. 106 Конституції, Президент України: 1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; 2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює

керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; 4) приймає рішення про визнання іноземних держав; 5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав; 6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією; 8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією; 9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції; 10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України; 11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України; 12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; 13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; 14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; 15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; 16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим; 17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; 18) очолює Раду національної безпеки і оборони України; 19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; 20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; 21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; 22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України; 23) утворює суди у визначеному законом порядку; 24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини; 25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними; 26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в

Україні; 27) здійснює помилування; 28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби; 29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України; 30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України; 31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.